

УДК 159.947.5:159.942.3-053.6

DOI 10.26565/2225-7756-2026-80-10

П.О. СЕВОСТ'ЯНОВ (Севост'янов Павло Олександрович)*кандидат психологічних наук, доцент ЗВО кафедри прикладної психології**Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**Майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна**E-mail: p.sevostyanov@karazin.ua**<https://orcid.org/0000-0003-3461-9920>***Я.О. ТУРКО (Турко Ярослав Олександрович)***магістр психології, практичний психолог**БО "БФ Трохи воєну"**Булвар Юр'єва, 2, м. Харків, Україна**E-mail: ydaltery@gmail.com**<https://orcid.org/0009-0001-7226-9119>***О.А. ФРІДМАН (Фрідман Олена Анатоліївна)***кандидат економічних наук, доцент,**доцент ЗВО кафедри менеджменту, обліку та бізнес-комунікацій**ННІ «Каразінський банківський інститут»**Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**Майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна**E-mail: o.fridman@karazin.ua**<https://orcid.org/0000-0002-7437-6372>***Т.К. НАРОЖНА (Нарожна Таїсія Костянтинівна)***магістр психології, практичний психолог**Університет Коменського в Братиславі**Gondova 2, 811 02 Bratislava, Slovak Republic**E-mail: taubanaroz@gmail.com**<https://orcid.org/0009-0007-0017-3170>*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ В КОНТЕКСТІ ПРОЯВУ ЇХНІХ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості підлітків, які виховуються у соціально вразливих сім'ях (родини ВПО, учасників бойових дій, сім'ї з досвідом травматизації, насильства або залежностей), що підсилює ризики емоційної дезадаптації та зниження навчальної залученості. Метою статті є вивчення навчальної мотивації підлітків із соціально вразливих сімей у зв'язку з виразністю їхніх базових емоцій і виявлення специфіки такого взаємозв'язку шляхом порівняння з контрольною групою. У дослідженні взяли участь 155 підлітків віком 11–15 років: 73 особи з соціально вразливих сімей та 82 особи контрольної групи. Для оцінки емоційної сфери застосовано Шкалу диференціальних емоцій К. Ізарда (адаптація А.В. Леонова, М.С. Капіца) та Шкалу позитивних і негативних переживань (SPANE; адаптація В.О. Олефір, В.Ф. Боснюк, К.О. Малофейкіна). Навчальну мотивацію досліджено за допомогою Анкети шкільної мотивації (адаптація М.В. Лемак, В.Ю. Петрище) та модифікованої ідеографічної методики «Драбинка» для оцінки уявлень про власну навчальну успішність у минулому, сьогоденні та майбутньому. Використано описові статистики, критерій Манна-Уїтні та кореляції Спірмена. Встановлено, що підлітки із соціально вразливих сімей мають нижчий рівень шкільної мотивації та менш оптимістичну навчальну перспективу, а їхній емоційний профіль характеризується вищою виразністю низки негативних базових емоцій і більшою зміщеністю афективного балансу до негативного полюсу. Виявлено, що зв'язки між базовими емоціями та мотиваційними показниками у цієї групи є менш системними та переважно зворотними, що може свідчити про дезінтеграцію емоційно-мотиваційної регуляції в умовах соціальної вразливості. Практичне значення результатів полягає в обґрунтуванні доцільності психолого-педагогічних програм, спрямованих на стабілізацію емоційного стану та підтримку внутрішньої навчальної мотивації підлітків із сімей ризику.

Ключові слова: навчальна мотивація; підлітки; соціально вразливі сім'ї; базові емоції; баланс афектів; шкільна успішність; шкала диференціальних емоцій

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Освітній процес дедалі більше розглядається не лише як сфера засвоєння знань, а і як простір особистісного

становлення, емоційного благополуччя та соціальної адаптації. У контексті суспільних трансформацій, воєнних викликів та зростання кількості сімей, що

Як цитувати: Севост'янов, П.О., Турко, Я.О., Фрідман, О.А., Нарожна, Т.К. (2026). Особливості навчальної мотивації підлітків із соціально вразливих сімей в контексті прояву їхніх базових емоцій. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*, (80), 82-90. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2026-80-10>

In cites: Sevostyanov, P. O., Turko, Ya. O., Fridman, O. A., Narozhna, T.K. (2026). Learning Motivation Features in Socially Vulnerable Families Adolescents in their Basic Emotions Context. *Visnyk of V.N. Karazhin Kharkiv National University. Series Psychology*, (80), 82-90. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2026-80-10> (in Ukrainian)

© Севост'янов, П.О., Турко, Я.О., Фрідман, О.А., Нарожна, Т.К., 2026; CC BY 4.0 license

перебувають у складних життєвих обставинах, проблема взаємозв'язку емоційної сфери та навчальної мотивації підлітків набуває особливої значущості.

Як зазначають Н.І. Кучумова та Н.М. Білик (2025), до соціально вразливих належить широкий спектр сімей, зокрема сім'ї внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, родини з досвідом травматизації, насильства або залежностей. У таких сім'ях часто порушується емоційний клімат, що негативно позначається на фізичному й психічному здоров'ї дітей та може спричиняти деструктивні й аутоагресивні прояви. Відповідно, діти із соціально вразливого середовища опиняються в умовах підвищеного ризику щодо емоційної дезадаптації та зниження навчальної активності.

Важливість урахування емоційного компонента розвитку підтверджується дослідженнями І.М. Хоржевської та А.Ю. Погорелової (2021), які встановили, що діти з неповних сімей характеризуються підвищеним рівнем тривожності, невпевненістю у собі та схильністю до надмірної агресивності. Автори довели, що негативні емоції суттєво впливають на різні сфери життєдіяльності дитини, зокрема на її комунікативну поведінку та соціальну адаптацію. Це підкреслює необхідність своєчасної корекційної роботи з емоційною сферою як важливого чинника гармонійного розвитку особистості.

Проблема мотивації навчання традиційно розглядається як одна з ключових у педагогічній психології. За даними В.О. Смікал та І.М. Кравченко (2023), вже на початку шкільного навчання відбуваються суттєві зміни у мотиваційній сфері дитини: зростає значення соціальних мотивів, мотивів самоствердження та пізнавальної активності. Хоча ці висновки отримані на вибірці молодших школярів, вони задають важливу логіку подальшого розвитку мотиваційної сфери, яка у підлітковому віці зазнає ускладнення та перебудови.

О.В. Гнатюк (2020) підкреслює, що мотивація навчання виступає рушійною силою не лише інтелектуального, а й особистісного розвитку учня. Без сформованої мотиваційної сфери неможливі саморозвиток, самоосвіта та ефективна навчальна діяльність. Автор наголошує на тісному зв'язку між мотивацією, емоціями та пізнавальними потребами, що особливо важливо враховувати при роботі з дітьми, які перебувають у несприятливих соціальних умовах.

Узагальнюючи результати численних досліджень, А.В. Маляр та З.М. Ваколя (2021) зазначають, що навчальна мотивація є багатокомпонентним утворенням, у структурі якого взаємодіють потреби, інтереси, установки, почуття обов'язку та емоційні переживання. Автори також підкреслюють вікову динаміку мотивації: у підлітковому віці часто спостерігається загальне її зниження та трансформація мотивів відвідування школи – від внутрішнього інтересу до зовнішньої необхідності. Це положення безпосередньо вказує на вразливість підліткового періоду щодо мотиваційних деформацій.

Особливої уваги потребують діти з неблагополучних та соціально вразливих сімей. За висновками О.М. Пridаннікової (2019), умови життя у таких родинах та порушення системи дитячо-батьківських стосунків чинять деструктивний вплив на особистісний розвиток

дитини. Обмеженість соціальних зв'язків і дефіцит підтримки з боку родини зумовлюють необхідність цілеспрямованого формування у таких дітей мотивації досягнення, активності та ініціативності.

Таким чином, аналіз сучасних досліджень свідчить, що, з одного боку, достатньо ґрунтовно вивчено емоційні особливості дітей із сімей ризику та загальні закономірності формування навчальної мотивації на різних вікових етапах. З іншого боку, недостатньо розкритим залишається питання взаємозв'язку базових емоцій та навчальної мотивації саме у підлітків із соціально вразливих сімей, особливо в умовах сучасних соціальних викликів. Це зумовлює необхідність подальших емпіричних досліджень у зазначеному напрямі та визначає наукову новизну й практичну значущість даної статті.

Метою дослідження є вивчення навчальної мотивації підлітків із соціально вразливих сімей у зв'язку з виразністю в них різних базових емоцій та виявлення особливостей зазначеного зв'язку в ході проведення порівняльного аналізу з контрольною групою.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що між навчальною мотивацією та актуальним емоційним станом підлітків існує статистично значущий взаємозв'язок. Передбачається, що специфіка цього зв'язку зумовлюється соціальним статусом сім'ї: у підлітків, які зростають у соціально вразливих сім'ях, очікується зниження рівня навчальної мотивації, що супроводжується більш вираженим, ніж в контрольній групі, проявом негативних емоцій.

Методи та організація дослідження. У дослідженні взяло участь 73 особи підліткового віку, чий сім'ї відносяться до категорії соціально вразливих, згідно з реєстром центру БО «БФ Трохи вогню». Вік підлітків варіювався в межах 11-15 років; серед них – 39 дівчат та 34 хлопця. Контрольну групу складало 82 особи підліткового віку, чий сім'ї не відносяться до категорії соціально вразливих (не перебувають у реєстрах відповідних установ і не відповідають жодному з зовнішньо спостережувальних критеріїв, на основі яких їх можна відносити до вказаної категорії). Вік цих підлітків – також 11-15 років; серед них – 51 дівчина та 31 хлопець.

Для вивчення параметрів емоційної сфери досліджуваних використовувалися такі психодіагностичні інструменти, як Шкала диференціальних емоцій К. Ізарда (адаптація А.В. Леонова, М.С. Капіца) та Шкала позитивних і негативних переживань (SPANE; адаптація: В. О. Олефір, В. Ф. Боснюк, К. О. Малофейкіна). Дослідження навчальної мотивації підлітків здійснювалося із застосуванням Анкети для визначення шкільної мотивації (адаптація: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище) та авторської модифікації ідеографічної методики «Драбинка», в межах якої підліткам пропонувалося оцінити власну шкільну успішність, вказавши свою позицію на графічному зображенні сходинок у минулому, сьогоднішньому і майбутньому. Мотиваційний компонент результатів, отриманих на основі застосування цього психодіагностичного інструменту, вбачався у фіксації бачення перспектив учнів щодо свого подальшого навчання з урахуванням наявної оцінки поточних і минулих шкільних здобутків.

Для оцінки виразності досліджуваних параметрів було проведено вивчення описових статистик; порівняльний аналіз підлітків із соціально вразливих сімей з контрольною групою здійснювався із застосуванням критерію Манна-Уїтні; кореляційний аналіз, спрямований на пошук зв'язків між навчальною

мотивацією та базовими емоціями, виконувався за допомогою критерію Спірмена.

Результати дослідження. Результати вивчення виразності базових емоцій досліджуваних представлено у таблиці 1.

Таблиця 1. Результати вивчення виразності базових емоцій досліджуваних / **Table 1.** Results of the study of the expressiveness of the subjects' basic emotions

	Підлітки з соціально вразливих сімей/ Adolescents from socially vulnerable (SV) families				Контрольна група/ Control group			
	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.
Інтерес/ Interest	7.49	7.00	9.00	2.50	6.56	6.00	4.00	2.54
Радість/ Joy	6.75	5.00	5.00	3.38	6.01	5.50	3.00	2.98
Здивування/ Surprise	7.22	7.00	9.00	3.25	6.06	6.00	5.00	2.21
Горе/ Grief	7.59	8.00	9.00	3.51	6.27	6.00	4.00	2.40
Гнів/ Anger	7.67	7.00	3.00	3.93	5.83	5.00	3.00	3.18
Відраза/ Disgust	7.25	7.00	3.00	3.46	6.32	6.00	3.00	3.57
Презирство/ Contempt	6.59	6.00	3.00	3.53	5.39	4.00	3.00	2.94
Страх/ Fear	7.73	8.00	3.00	3.76	6.70	6.00	6.00	2.87
Сором/ Shame	7.47	7.00	3.00	3.73	6.88	6.00	3.00	3.36
Провина/ Guilt	7.41	6.00	3.00	3.98	6.05	5.50	3.00	3.00

Як можна бачити з показників, наведених у таблиці 1, у підлітків із соціально вразливих сімей переважають такі емоції, як страх, гнів та горе, в той час як презирство, радість та здивування є виразними в найменшій ступені. Така ієрархія істотно відрізняється від тієї, що є характерною для підлітків контрольної групи, де найбільш виразними є емоції сорому, страху та інтересу,

а найменш – презирства, гніву та радості, хоча, як ми бачимо, виявлено і певні спільні тенденції (відносно нижча в обох групах виразність радості та презирства; вища – страху).

Поглянемо на результати вивчення виразності позитивних та негативних переживань досліджуваних (таблиця 2).

Таблиця 2. Результати вивчення виразності позитивних та негативних переживань досліджуваних / **Table 2.** Results of the study of the expressiveness of positive and negative experiences of the subjects

Переживання/ Experiences	Підлітки з соціально вразливих сімей/ Adolescents from SV families				Контрольна група/ Control group			
	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.
Позитивні/ Positive	20.47	20.00	18.00	5.57	22.00	23.00	24.00	4.17
Негативні/ Negative	17.58	17.00	17.00	5.26	14.71	14.50	10.00	5.23
Баланс/ Balance	2.89	3.00	2.00	9.57	7.29	9.50	15.00	8.69

Результати, наведені у таблиці 2, вказують на те, що у підлітків з соціально вразливих сімей виявляється доволі переконлива врівноваженість позитивних і негативних переживань з мінімальною тенденцією до переважання перших. Такий результат суттєво відрізняється від того, що був отриманий по контрольній групі, де перевага позитивних переживань є істотно відчутнішою. Тобто, на тлі підлітків, чий сім'ї не належать до категорії соціально вразливих, досліджувані експериментальної групи демонструють невизначений афективний стан, для якого характерний брак позитивності, через що репрезентація негативних і позитивних переживань у ході їхнього повсякденного функціонування є майже рівноімовірною.

Перейдемо до розгляду результатів дослідження навчальної мотивації досліджуваних. Описові

статистики, отримані на основі анкети для визначення шкільної мотивації (таблиця 3).

Як видно з результатів, представлених у таблиці 3, для підлітків із соціально вразливих сімей характерний рівень шкільної мотивації, що вказує на несформованість ставлення даних осіб до себе як до школярів. Натомість, в контрольній групі спостерігається така виразність, яка в цілому відображає позитивне ставлення до школи, хоча здебільшого навчальний заклад приваблює їх позанавчальними аспектами.

Результати дослідження навчальної мотивації за допомогою методики «Драбинка» представлено у таблиці 4.

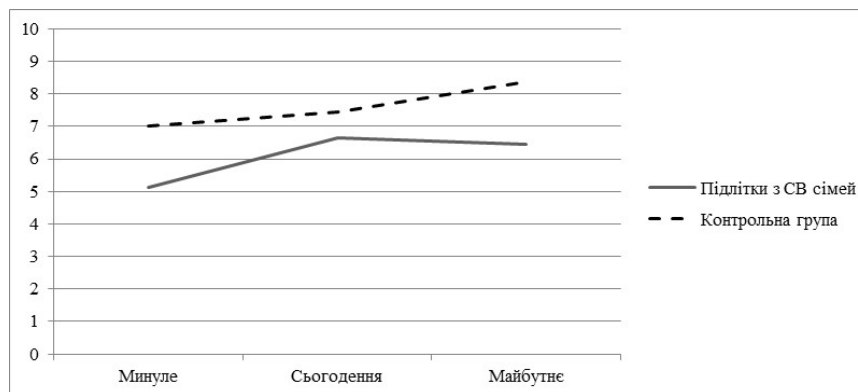
Таблиця 3. Результати вивчення виразності шкільної мотивації досліджуваних / **Table 3.** Results of studying the expressiveness of school motivation of the subjects/

	Підлітки з соціально вразливих сімей/ Adolescents from SV families				Контрольна група/ Control group			
	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.
Шкільна мотивація/ School motivation	13.48	13.00	14.00	5.92	17.32	19.00	14.00	6.45

Таблиця 4. Результати вивчення уявлень досліджуваних про власну навчальну успішність у минулому, сьогоднішньому та майбутньому / **Table 4.** Results of the study of the respondents' perceptions of their own academic performance in the past, present and future

	Підлітки з соціально вразливих сімей/ Adolescents from SV families				Контрольна група/ Control group			
	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.	Середнє/ Mean	Медіана/ Median	Мода/ Mode	Ст. відх./ Std. devi.
Минуле/ Past	5.12	5.00	4.00	2.44	7.00	7.00	9.00	2.17
Сьогодення/ Present	6.64	7.00	8.00	2.06	7.45	8.00	9.00	1.81
Майбутнє/ Future	6.44	7.00	8.00	2.40	8.38	9.00	10.00	2.03

Для більшої наочності побудуємо профілі уявлень досліджуваних про власну навчальну успішність у минулому, сьогоднішньому та майбутньому, спираючись на середньо вибіркові значення (рис. 1).

Рис. 1. Профілі уявлень досліджуваних про власну навчальну успішність у минулому, сьогоднішньому та майбутньому / **Fig. 1.** Profiles of the respondents' perceptions of their own academic performance in the past, present and future

Як можна бачити з отриманих результатів, профілі двох досліджуваних груп мають значні відмінності, - як в аспекті кількісної виразності їхніх складових, так і в плані принципової взаємопобудови. Щодо кількісної виразності складових, - ми бачимо, що у підлітків із соціально вразливих сімей, в порівнянні з контрольною групою, спостерігається тенденція до зниження позитивності уявлень за усіма часовими вимірами, проте стверджувати істотність цієї тенденції ми зможемо лише на основі запланованого далі порівняльного аналізу.

Аналіз взаємопобудови елементів профілів дозволив встановити, що для підлітків із соціально вразливих сімей характерна більшою мірою песимістична оцінка

свого подальшого навчання при констатації свого поточного прогресу в порівнянні з минулим. Натомість, у підлітків контрольної групи при збереженні зростання позитивності оцінки власної навчальної успішності від минулого до сьогоднішнього спостерігається подальше зростання цього параметру щодо майбутнього, тобто, для даних досліджуваних у зазначеному аспекті характерний оптимізм.

Після вивчення виразності досліджуваних параметрів було проведено їхній порівняльний аналіз, з урахуванням фактору належності до соціально вразливих сімей. Поглянемо на результати порівняння базових емоцій досліджуваних (таблиця 5).

Таблиця 5. Результати порівняльного аналізу базових емоцій досліджуваних підлітків із соціально вразливих сімей та контрольної групи (значущі відмінності) / **Table 5.** Results of comparative analysis of basic emotions of the studied adolescents from socially vulnerable families and the control group (significant differences)

	Група/ Group	Ср. Ранг/ Av.Rank	U	W	Z	p (2-ст)
Інтерес/ Interest	Соц. вразл./SV	86.77	2352.5	5755.5	-2.317	.021
	Контр. Control	70.19				

	Група/ Group	Ср. Ранг/ Av.Rank	U	W	Z	p (2-ст)
Здивування/ Surprise	Соц. вразл./ SV	86.62	2363.5	5766.5	-2.277	.023
	Контр./ Control	70.32				
Горе/ Grief	Соц. вразл./ SV	85.75	2427.0	5830.0	-2.045	.041
	Контр./ Control	71.10				
Гнів/ Anger	Соц. вразл.	89.60	2146.5	5549.5	-3.069	.002
	Контр./ Control	67.68				
Відраза/ Disgust	Соц. вразл./ SV	85.77	2426.0	5829.0	-2.052	.040
	Контр./ Control	71.09				
Презирство/ Contempt	Соц. вразл./ SV	85.97	2411.0	5814.0	-2.126	.034
	Контр./ Control	70.90				
Позитивні переживання/ Positive experiences	Соц. вразл./ SV	70.31	2431.5	5132.5	-2.021	.043
	Контр./ Control	84.85				
Негативні переживання/ Negative experiences	Соц. вразл./ SV	90.45	2084.5	5487.5	-3.264	.001
	Контр./ Control	66.92				
Баланс афектів/ Balance of affects	Соц. вразл./ SV	68.42	2293.5	4994.5	-2.511	.012
	Контр./ Control	86.53				

Як видно з результатів порівняльного аналізу, в порівнянні з контрольною групою, підлітки з соціально вразливих сімей мають достовірно вищу виразність таких базових емоцій, як інтерес, здивування, горе, гнів, відраза та презирство. При цьому баланс афектів у даних підлітків є значущо більш зміщеним до від'ємного полюсу, що

проявляється як у достовірно нижчій виразності позитивних переживань, так і у вищій – негативних.

Надалі поглянемо на результати порівняння уявлень досліджуваних підлітків про власну навчальну успішність у минулому, сьогоденні та майбутньому (таблиця 6).

Таблиця 6. Результати порівняльного аналізу показників навчальної мотивації досліджуваних підлітків із соціально вразливих сімей та контрольною групою (значущі відмінності) / **Table 6.** Results of comparative analysis of educational motivation indicators of the studied adolescents from socially vulnerable families and the control group (significant differences)

	Група/ Group	Ср. Ранг/ Av.Rank	U	W	Z	p (2-ст)
Шкільна мотивація/ School Motivation	Соц. вразл./ SV	63.23	1915.0	4616.0	-3.875	.000
	Контр./ Control	91.15				
Минуле/ Past	Соц. вразл./ SV	60.14	1689.0	4390.0	-4.707	.000
	Контр./ Control	93.90				
Сьогодення/ Present	Соц. вразл./ SV	66.76	2172.5	4873.5	-2.994	.003
	Контр./ Control	88.01				
Майбутнє/ Future	Соц. вразл./ SV	57.47	1494.5	4195.5	-5.454	.000
	Контр./ Control	96.27				

З таблиці 6 ми можемо бачити, що, в порівнянні з контрольною групою, підлітки з соціально вразливих сімей мають достовірно нижчу виразність шкільної мотивації; відчують себе менш успішними у навчанні, - як у минулому, так і в поточному моменті; а також – мають менш оптимістичне спрямування на навчання у майбутньому.

Перейдемо до результатів кореляційного аналізу, що здійснювався з метою встановлення зв'язків навчальної мотивації та базових емоцій досліджуваних. У таблиці 7 наведено кореляції, які мають відмінності за рівнем значущості у двох досліджуваних групах.

Таблиця 7. Особливості зв'язків навчальної мотивації та базових емоцій підлітків із соціально вразливих сімей / **Table 7.** Features of the relationship between educational motivation and basic emotions of adolescents from socially vulnerable families

		Шкільна мотивація/ School Motivation	Минуле/ Past	Сьогодення/ Present	Майбутнє/ Future	Шкільна мотивація/ School Motivation	Минуле/ Past	Сьогодення/ Present	Майбутнє/ Future
Інтерес/ Interest	r	-.274*	-.354**			-.123	-.052		
	p (2-ст.)	.019	.002			.272	.644		
Радість/ Joy	r				-.298*				-.072
	p (2-ст.)				.010				.522
Горе/ Sorrow	r			-.031				-.263*	
	p (2-ст.)			.793				.017	
Гнів/ Anger	r	-.288*			-.205	-.118			-.235*
	p (2-ст.)	.013			.081	.289			.033
Відраза/ Disgust	r			.009	-.241*			-.305**	-.205
	p (2-ст.)			.937	.040			.005	.064
Презирство/ Contempt	r		-.149		-.178		-.250*		-.271*
	p (2-ст.)		.208		.132		.024		.014

		Шкільна мотивація/ School Motivation	Минуле/ Past	Сьогоднішнє/ Present	Майбутнє/ Future	Шкільна мотивація/ School Motivation	Минуле/ Past	Сьогоднішнє/ Present	Майбутнє/ Future
Страх/ Fear	r		-.094	-.009	-.320**		-.227*	-.331**	-.024
	p (2-ст.)		.429	.940	.006		.040	.002	.828
Сором/ Shame	r		-.075		-.239*		-.321**		-.033
	p (2-ст.)		.527		.041		.003		.768
Позитивні переживання/ Positive experiences	r		.495**	.396**			.084	.210	
	p (2-ст.)		.000	.001			.452	.058	
Негативні переживання/ Negative experiences	r		-.085	-.219	-.170		-.221*	-.396**	-.295**
	p (2-ст.)		.472	.063	.151		.046	.000	.007
Баланс афектів/ Balance of affects	r		.395**				.154		
	p (2-ст.)		.001				.167		

Примітка: * - $p \leq 0.05$; ** - $p \leq 0.01$

На основі даних, представлених у таблиці 7, ми можемо зробити висновок, що для підлітків із соціально вразливих сімей, на відміну від контрольної групи, характерні наступні значущі кореляції: емоції інтересу – зі шкільною мотивацією та позитивністю оцінки власної навчальної успішності у минулому (обидві зворотні); емоції радості – з позитивністю оцінки власної навчальної успішності у майбутньому (зворотна); емоції гніву – зі шкільною мотивацією (зворотна); позитивних переживань – з позитивністю оцінки власної навчальної успішності у минулому та сьогоднішньому (обидві зворотні) та зсувом балансу афектів у позитивний бік – з позитивністю оцінки власної навчальної успішності у минулому (пряма). Крім того, на відміну від контрольної групи, у підлітків із соціально вразливих сімей не виявили значущості зв'язки таких змінних: емоції горя – з оцінкою власної навчальної успішності у сьогоднішньому (у контрольній групі ця кореляція значуща, зворотна); емоції відрази – з оцінкою власної навчальної успішності у сьогоднішньому (у контрольній групі ця кореляція значуща, зворотна); емоції презирства – з оцінкою власної навчальної успішності у минулому (у контрольній групі ця кореляція значуща, зворотна); емоції страху – з оцінкою власної навчальної успішності у минулому та сьогоднішньому (у контрольній групі обидві ці кореляції значущі, зворотні); емоції сорому – з оцінкою власної навчальної успішності у минулому (у контрольній групі ця кореляція значуща, зворотна); негативних переживань – з оцінкою власної навчальної успішності у минулому, сьогоднішньому та майбутньому (у контрольній групі усі ці три кореляції значущі, зворотні).

Отже, перейдемо до обговорення результатів.

Обговорення. Отримані у дослідженні результати дозволяють поглибити уявлення про специфіку взаємозв'язку емоційної сфери та навчальної мотивації підлітків, які зростають у соціально вразливих сім'ях. Передусім вони вказують на те, що емоційний фон

таких підлітків має ознаки підвищеної напруженості та афективної нестабільності, що в контексті сучасних уявлень про емоційно-мотиваційну регуляцію може свідчити про домінування реактивних форм емоційного реагування, які знижують ресурсність особистості у навчальній діяльності.

Виявлена у дослідженні специфіка емоційного профілю підлітків із соціально вразливих сімей узгоджується з даними дослідження Л.В.Малыра та З.М.Вакілі (2021) щодо підвищеної чутливості підліткового віку до несприятливих соціальних умов. Соціальна вразливість сімейного контексту, ймовірно, виступає хронічним стресогенним фактором, який підтримує підвищену готовність до переживання негативних емоцій і водночас обмежує формування стабільного позитивного афективного фону, що, у свою чергу, може знижувати суб'єктивну значущість навчальної діяльності та послаблювати внутрішню навчальну мотивацію.

Також слід відзначити встановлений характер зв'язків між окремими базовими емоціями та показниками навчальної мотивації. Той факт, що у підлітків із соціально вразливих сімей низка як позитивних, так і негативних базових емоцій пов'язана з мотиваційними показниками переважно у зворотному напрямі, може свідчити про дезадаптивний характер функціонування їхньої емоційно-мотиваційної системи. У нормативному варіанті інтерес і радість зазвичай мають виконувати спонукальну функцію щодо пізнавальної активності (або, як у випадку з досліджуваною контрольною групою, принаймні, не йти врозріз із нею), однак отримані результати дають підстави припускати, що в умовах соціальної вразливості ці емоції частково втрачають свою мотиваційно-підсилюючу роль або включаються у більш складні компенсаторні механізми. Можна припустити, що інтерес у даній категорії підлітків не завжди має академічну спрямованість, а може

відображати загальну підвищену орієнтацію на зовнішні стимули чи ситуативну залученість, що не трансформується у стійку навчальну мотивацію.

На тлі цього слід звернути увагу і на те, що в контрольній групі емоційно-мотиваційні зв'язки мають більш системний і передбачуваний характер, що узгоджується з уявленнями про більшу інтегрованість емоційної та мотиваційної сфер у підлітків, які розвиваються у відносно сприятливих соціальних умовах. Натомість у підлітків із соціально вразливих сімей спостерігається фрагментарність кореляційного поля, - і це може інтерпретуватися як ознака меншої узгодженості внутрішніх регуляторних механізмів.

Важливим є також виявлений в межах нашого дослідження дефіцит позитивного афективного домінування у підлітків експериментальної групи. Відзначимо, що перевага позитивних переживань має виконувати буферну функцію щодо стресу та підтримувати довготривалу мотивацію досягнення. Відповідно, відносна врівноваженість або зміщення балансу афектів у бік негативності може виступати одним із психологічних механізмів зниження навчальної залученості.

Інтерпретуючи результати ідеографічної методики, доцільно припустити, що менш оптимістична навчальна перспектива підлітків із соціально вразливих сімей пов'язана не лише з актуальними навчальними труднощами, а й із більш загальною особливістю часової перспективи – звуженням горизонту очікувань та зниженням суб'єктивної керованості майбутнім. Тут ми приходимо до думки, що досвід соціально нестабільності може істотно знижувати виразність майбутньої орієнтації та віру у можливість досягнення довготривалих цілей.

Нарешті, слід підкреслити, що не всі очікувані емоційно-мотиваційні зв'язки в експериментальній групі виявилися значущими, на відміну від контрольної, що може свідчити про те, що в умовах соціальної вразливості навчальна самооцінка підлітків детермінується ширшим спектром чинників, у порівнянні з якими емоційні переживання займають менш пріоритетне місце. Інакше кажучи, емоційна сфера в даній категорії підлітків може впливати на навчальну мотивацію опосередковано – через самооцінку, досвід успіху/неуспіху, очікування дорослих або шкільне середовище, - і це ми виносимо в якості перспектив подальших досліджень даної тематики.

Висновки. У підлітків із соціально вразливих сімей виявлено специфічний емоційний профіль, що характеризується підвищеною виразністю негативних базових емоцій та менш вираженим домінуванням позитивних переживань порівняно з контрольною групою.

Для цієї категорії підлітків притаманний нижчий рівень шкільної мотивації, менш позитивне ставлення до себе як до учня та більш песимістична оцінка власних навчальних перспектив у часовому вимірі.

Встановлено, що зв'язки між базовими емоціями та показниками навчальної мотивації у підлітків із соціально вразливих сімей мають переважно зворотний і менш системний характер, що свідчить про певну дезінтеграцію емоційно-мотиваційної регуляції.

Порівняно з контрольною групою, у соціально вразливих підлітків емоційні чинники виявляють іншу конфігурацію зв'язку з навчальною мотивацією та самооцінкою навчальної успішності, що підтверджує модифікуючу роль соціального контексту сім'ї. Отже, отримані результати загалом підтверджують висунуту гіпотезу.

Декларація про використання штучного інтелекту. В роботі над цією статтею було використано інструменти штучного інтелекту для перевірки правопису та вдосконалення стилю тексту. Задум, зміст та наукові результати є авторськими. Текст був перевірений та відредагований автором.

Етичні засади. Участь у дослідженні є добровільною. Усі учасники надали інформовану згоду на використання даних у знеособленому вигляді. Конфіденційність забезпечено через повну анонімізацію матеріалу. Дослідження проводилося з дотриманням етичних принципів Американської психологічної асоціації (American Psychological Association, 2017) та Гельсінської декларації.

Список використаних джерел

- Гнатюк О.В. Шляхи формування мотивації до навчання в учнів сучасної початкової школи. 2020. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722411/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>. Дата звернення: 22.02.2026.
- Кузьмук О.М. Кризова сім'я як приклад соціально вразливої категорії населення: соціологічний аналіз феномену. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 126. С. 208-217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2015_126_2_5
- Кучер Г.М. Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2018. № 82 (2). С.207-212. <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4627>
- Кучумова Н.І., Білик Н.М. Соціально вразлива сім'я в Україні: визначення та стан проблеми. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. Випуск 1 (56). С. 101-105. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.101-105>
- Маляр А. В., Ваколя З. М. Особливості мотивації учнів до навчальної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Випуск 82. С. 102-107. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.82.22>.
- Пруданнікова О.М. Соціально-педагогічні технології формування мотивації до навчання у молодших школярів, які проживають у неблагополучних сім'ях. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 14. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%25p>.
- Смікал В.О., Кравченко І.М. Формування мотивації до навчання молодших школярів. *«Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements»*: матеріали IV міжнародн. Наукової та теоретичної конференції (Stockholm, Sweden, 10 лист. 2023). 2023. Р. 153-156. URL:

<https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1328>

2021. Вип. 32. С. 125-128.
<https://doi.org/10.32843/2663-5208>.

Хоржевська І.М., Погорелова А.Ю. Особливості емоційного стану дитини з неповної сім'ї. *Габітус*.

P.O. SEVOSTIANOV (Sevostianov Pavlo Oleksandrovych)

Candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor of the Department of Applied Psychology

V. N. Karazhin Kharkiv National University

Maidan Svobody, 4, Kharkiv, Ukraine

E-mail: p.sevostianov@karazhin.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3461-9920>

Ya.O. TURKO (Turko Yaroslav Oleksandrovych)

Master of Psychology

BO "CF Trokhy Vohny"

Bulvar Yuryeva, 2, Kharkiv, Ukraine

E-mail: ydalter@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-7226-9119>

O.A. FRIDMAN (Fridman Olena Anatoliivna)

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management, Accounting and Business Communications,

Karazhin Banking Institute,

V.N. Karazhin Kharkiv National University

Maidan Svobody, 4, Kharkiv, Ukraine

E-mail: o.fridman@karazhin.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7437-6372>

T.K. NAROZHNA (Narozhna Taisiya Kostyantynivna)

Master of Psychology, Practical Psychologist

Comenius University In Bratislava,

Gondova 2, 811 02 Bratislava, Slovak republic

E-mail: taubanaroz@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0017-3170>

LEARNING MOTIVATION FEATURES IN SOCIALLY VULNERABLE FAMILIES ADOLESCENTS IN THEIR BASIC EMOTIONS CONTEXT

The relevance of this study is determined by the growing number of adolescents raised in socially vulnerable families (e.g., internally displaced families, combatants families, households affected by traumatic experiences, violence, or substance dependence). Such contexts often intensify emotional strain, undermine psychological resources, and create additional risks for school disengagement. In contemporary educational psychology, academic motivation is increasingly viewed not only as a driver of learning outcomes but also as adolescents' socio-emotional adaptation and well-being marker. Against this background, the interplay between adolescents' basic emotions and their academic motivation becomes a particularly important research and applied issue, especially when the family environment is chronically stressful and unstable. The aim of the article is to examine academic motivation in adolescents from socially vulnerable families in relation to the intensity of their basic emotions, as well as to identify the specific patterns of these associations through a comparative design with a control group. The study involved 155 adolescents aged 11–15 years. The experimental group consisted of 73 participants whose families met the criteria of social vulnerability according to the registry of the charitable organization "Trohy vohny," while the control group included 82 adolescents whose families were not categorized as socially vulnerable and were not registered in relevant institutions. The emotional domain was assessed using Izard's Differential Emotions Scale (adapted by A. Leonov and M. Kapitsa) and the Scale of Positive and Negative Experience (SPANE; adapted by V. Olefir, V. Bosniuk, and K. Malofeikina). Academic motivation was measured with the School Motivation Questionnaire (adapted by M. Lemak and V. Petryshche) and a modified idiographic "Ladder" technique that captured adolescents' subjective evaluations of their school achievement in the past, present, and future. The latter instrument motivational meaning was operationalized through the academic success perceived trajectory and the degree of optimism regarding future learning. Data analysis included descriptive statistics, group comparisons using the Mann–Whitney U test, and Spearman rank correlations to detect relationships between emotional and motivational indicators. The findings demonstrate that adolescents from socially vulnerable families show a significantly lower level of school motivation and a less positive attitude toward themselves as students. They also tend to evaluate their academic success less favorably across temporal perspectives and exhibit a more pessimistic orientation toward future schooling compared to their peers from the control group. Regarding emotional functioning, the socially vulnerable group is characterized by a more pronounced intensity of several negative basic emotions and by a more negative affective balance, reflected in lower positive experiences and higher negative experiences. Importantly, the correlation structure between basic emotions and motivational indices differs between the groups. Among socially vulnerable adolescents, the emotional–motivational links are less coherent and more fragmented, with several associations being predominantly inverse. Such a pattern may indicate a disruption or partial disintegration of emotion–motivation regulation under chronic social stress conditions. In contrast, the control group demonstrates a more predictable and integrated relationships configuration between emotional experiences and motivational indicators, which may reflect more stable self-regulation mechanisms supported by relatively favorable social conditions. Overall, the results support the study hypothesis that academic motivation is significantly related to adolescents' current emotional states and that the family's social vulnerability moderates both motivation and the configuration level of emotion–motivation associations. The practical implications of the study involve targeted psychological and educational interventions development aimed at strengthening adolescents' internal academic motivation, improving emotional stability, and supporting a more optimistic academic future perspective in socially vulnerable populations. These findings may be used in school-based psychological services, psychosocial support programs, and preventive initiatives addressing educational risks in families under chronic adversity.

Keywords: academic motivation; adolescents; socially vulnerable families; basic emotions; affective balance; school achievement; Differential Emotions Scale

References

- Hnatyuk, O.V. (2020). Ways of forming motivation for learning in students of modern primary schools URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722411/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>. Date of access: 02/22/2026. [In Ukrainian].
- Kuzmuk, O.M. (2015). Crisis family as an example of a socially vulnerable category of the population: sociological analysis of the phenomenon, *New paradigm*, 126, 208-217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2015_126_25 [In Ukrainian].
- Kucher, G.M. (2018). Innovations in social work in the community with families in difficult life circumstances. *Pedagogical sciences: collection of scientific works*, 82 (2), 207-212. <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4627> [In Ukrainian].
- Kuchumova, N.I., Bilyk, N.M. (2025). Socially vulnerable family in Ukraine: definition and state of the problem. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work"*, 1 (56), 101-105. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.101-105> [In Ukrainian].
- Malyar, L. V., Vakolya, Z. M. (2021). Peculiarities of students' motivation for educational activities. *Scientific Journal of NPU named after M. P. Dragomanov*, 82, 102-107. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.82.22> [In Ukrainian].
- Pridannikova, O. M. (2019). Socio-pedagogical technologies for forming motivation for learning in younger schoolchildren living in disadvantaged families. *Problems of modern psychology*, 14. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%25p> [In Ukrainian].
- Smikal, V.O., Kravchenko, I.M. (2023). Formation of motivation for learning of younger schoolchildren. *Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements*. Collection of scientific papers «SCIENTIA» (Stockholm, Kingdom of Sweden). P. 153-156 URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1328> [In Ukrainian].
- Khorzhevskaya, I.M., Pogorelova, A.Yu. (2021). Peculiarities of the emotional state of a child from a single-parent family. *Habitus*, 32, 125-128. <https://doi.org/10.32843/2663-5208> [In Ukrainian].

Конфлікт інтересів: автори заявляють про відсутність професійного або інституційного конфлікту інтересів.

Conflict of Interest: The authors declare that there is no professional or institutional conflict of interest.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2026 (The article was received by the editors 14.03.2026)

Стаття рекомендована до друку 25.04.2026 (The article is recommended for printing 25.04.2026)

Опублікована 28.05.2026 (Published 28.05.2026)
